

FILLÉRTÁR

mindennemű közhasznú ismértek terjesztésére.

49.)

Kijön minden szombaton.

(Január 31-kén, 1835.)

Attila.

Ezen világhódítóinak eredetéről nem egyeznek meg a történetírók, mert a görögök *Mundzuch'*, a honiak pedig *Bendeguz'* fijának állítják, kik nem is Attilának nevezik magyarosan, hanem *Etelnek'* s az tartják, hogy *Nagy-Enyeden* született Erdélyben. 434. kezdett uralkodni a hunnokon, apja testvére *Roas*, *Ruas* vagy *Ruhás* után, lakhelye lévén a Tisza s Erdély közt, a Marostól éjszakra egy nagy kiterjedésű helységben, birtoka pedig a régi Dacia. Eleinte megosztá öccsével *Bledával* vagy *Budával* az uralkodást, s II *Theodosiust* a keletrómai birodalom' császárját adófizetésre aláta. De 444. megölette testvérjét, még pedig úgy látszik, a nép' helybenhagyásával. *Theodosiussal* ujlag háboruba keveredvén, tartományait pusztította, s nagy zsákmánnyal tért vissza. A' császár tehát követséget küldött hozzá, mely bár mi feltételek alatt békességre bírja, de ezen követségnek kívánt sikere nem lett, mert a' követség' tolmácsa száz font aranyon vásárolt egy méregkeverőt, ki Attilát elveszítse, s ezt *Edekon*, ki az undok cselekedetet magára vállalta volt, felfedezte. *Theodosius* más nagyobb követséget küldött ekkor, mellynek csakugyan sikerült a' béke'kieszközlése nagy adó ígélet mellett, mivel a' nyugoti birodalom' császárjának III *Valentinianus*-nak huga *Honória*, ki bátyja' udvarából elutasított volt s most Konstantinápolyban egy klastromban tartózkodék, alattomban egy gyűrüt küldött neki, s azzal magát s örökségét, a' nyugoti birodalom' felét, Attilának eljegyezte. Már most tehát nyugot felé vonta őt vágyódása, s megindította seregét 451. és utjában a' nemzeteket meghódítván, magával vitte fegyvereiket.

A' Rajnához érvén hadával, mely útközben 700,000-re szaporodott, átkelt a' folyamon s

több helyeket elfoglalt. A' Galliának éjszaki részét bíró frankok' királya elhalván, örökösei veszekedtek az uralkodáson, *Mervig* a' kisebbik fia *Aetiusnak*, a' Galliában parancsoló római vezérnek segítségével kikele bátyja *Chlodio* ellen. Attila azt hirtel, *Chlodio* mellett kíván hadakozni s a' catalaunumi térségen szállott táborba. *Aetiussal* és társaival hosszas, véres viadalt tartta itt, mellyben *Dietrich* a' nyugoti gothok' királya, ki *Aetiussal* tartott, elesett. Már kezében vala Attilának a' győzelem, de *Thorismund*, *Dietrich'* fija, alkonyodás tájban a' szomszéd tetőkről véletlenül lerohanván, zavarba hozta táborát. Szekerekkel kerítvén azt be Attila, belől nyergeket és minden egyéb holmit összehordatott, hogy szerencsétlen esetben táborát felgyujtván, magát embercivel és kincseivel együtt tűz által emésztesse el. De az ellenség nem bátorokdván újra megtámadni, hátravonulását megengedte s Attila szerencsésen érkezett hönjába.

Más esztendőben 452. helyre állított seregével Olaszországnak indult, világosan azt kívánván *Valentinianustól*, hogy neki mint *Honoria'* jegyesének, adja ki a' birodalom' felét. Megtagadtatván kívánsága, *Aquiléjának* esett, megvette és feldulta, így bánt több városokkal is, azért *Mediolanum*, *Placentia*, *Párma* s egyebek nyílt kapukkal várták; a' vidéki lakosok pedig elszaladván, a' tenger' szigetébe vették magokat, hol *Venéczia* várost alapíták. Már Róma is rettege, midőn a' császártól követség érkeze, mellynek feje I *Leo* római püspök rá tudta birni Attilát, hogy nagy summa pénzért lemondana *Honóriáról* és annak örökségéről. A' követségnek ezen remény feletti foganatjáról azt mondják némely krónikák, hogy midőn Attila a' követségnek elejébe menne, a' püspök mellett egy felséges tekintetű tüneményt vett észre kivont kardal fenyegetőleg, mely Sz. Péter apos-

tol lett volna. De hihető, hogy a' zsákmánnyal terhelt hunnok' hazakivánczozása, 's az éghajlatnak ártalmas befolyása, melly nagy halandóságot szült a' táborban, valának tulajdonkénti okai Attila' engedékenységének.

Hazatérése után nőjeinek számát a' szép *Ildikóval* vagy *Hildegundával*, sajdíthatólag a' burgundi király' leányával, nevelte, de a' menyekző' éjjelén eleredt és torkába folyt vérében megfult' 453, mintegy 50 esztendőskorában. *Jornandes* vastag fejűnek, tompa orrunak, széles vállunak, zömök természetűnek, büszke járásnak 's hathatós szavunak írja le. Durvasága, kegyetlensége 's mértéktelensége korának 's neveltetésének hibái. Lelkének felsőbsége, akaratjának eltökélettsége, eszének élessége, mellyel oly sok, egymástól szerfelett különböző szilaj és zabolátlan nemzeteket össze 's függésben tudott tartani, köztök rendet és irányosságot szabni, személyes tulajdonságai valának.

Halála után három fiai meg nem tudván egymással egyezni a' roppant birodalmon, elenyészett a' hunnok' hatalma. Több mint 1400 évek repültek el sirja felett mostanig, de ezen iszonyu időközben sem hangzottak el a' nemzetek' jajszvai, a' pusztításnak és rémülésnek képei, mellyet neve ezen hódítónak még korunkban is feltámaszt; de talán sokat is fogtak rá, mert több írók mondják, hogy nem csak önkezével soha sem öldöklött, hanem a' könyörgők, 's mind azok, kik neki hódoltak és hűséget fogadtak, rendesen kegyelmet nyertek tőle; sőt titkos elenségeinek is több ízben nemes lelkűleg megengedett. Annyi bizonyos, hogy a' világ nagy rettegésben volt tőle, mert *Isten' ostorának* és *a' föld' féltelmének* nevezte.

A' Berry herceg' gyilkosa.

(Vége.)

Epen száz nap folyt el Louvel' elfogadtatása után, midőn felszólítatott a' tömlöczház cancellariájába, perbeli actáit megtekinteni. Ezen régen ohajtva várt hiradást meghallván, reszkett örömben; a' legnagyobb sietséggel felrántá kaputját és csizmáit, 's két emberre támaszkodva, lehető gyorsasággal felmászott a'

cancellariába vezető lépcsőn. Itt általadaték neki nagy rakás perbeli actája, mellyet hóna alá veve, 's oly sebesen mint jött, ment vissza tömlöczébe. Az első actadarabok, mellyeket keresett, testvérjeinek vallomásai valának, ezek első tudósítások voltak neki, rólok. „Szegény Martiale! ah mint sira ő! És az én jó Theréziám, gondolta volna ő valaha, hogy kis Louisja oly tettet követend el? neki igen szerencsétlennek kell lennie, neki, ki engemet oly nagyon szeretett és oly jól oktatott.“ Azután minden papirost keresztül futa egymásután a' legnagyobb figyelemmel, 's fontosságuk szerint rendbe rakosgatta, mi mellett néhány felett, mellyeknek hazudozásuk vagy izetlenségök egy egy mosolyt esalt ki tőle, csufolódni nem tartóztathatta meg magát. Majd a' vélt öszvecsükdteken nevetett, kik Elba szigetből mondattak általjötteknek, majd a' Rochellebe küldött emberek' ügyetlenségén, kiknek a' gyilkot csináló kovácsot kellett vala kikutatniok. Bethiry asszonynak, a' Berry hercegné' udvari dámájának vallomása meghatá mély érzésével és igazságával. Ezen actáknak olvasása foglalatoskodtatta első estve nagy éjszakáig, 's elébb le nem feküdt, mint míg az egész papiroshalmot ágyának lábához gondosan rendbe nem rakta. Mihelyt a' napvilág engedé az olvasást, felkelt és elkezdé, hol tegnap elhagyá, 's ezen munkát még két egész nap a' leglelkiismeretesebb gondossággal folytatta. Már mikor olvasni kezdett, 's még inkább, midőn abban tovább haladt, arczvonásai oly vidámságot nyertek, mellyet elvesztésének napjáig megtartottak. „Nyolcz nap mulva“ mondá, „mindennek vége.“

Másnap reggel, midőn ügyészei meg akarák látogatni, nagyobb gondot fordított mint máskor öltözetére. A' legfinomabb fejérruhát, melly kis ruhatárában volt, vette elő, 's a' keves ruhát, melly abban vala, elegyengeté, 's mintha észrevenné maga is ezen fáradság' neveltségét helyzetében, mondá: „valóban, én ezt mind úgy rendelgetem, mintha még száz évig kellene élnem.“ Tizenegy óra felé jelenté neki a' tömlöcztartó, hogy felmehet a' cancellariába, ügyészeivel beszélni. Itt elébb elolvasák előtte a' tanuk' neveit, kiknek ügyében meg kellett hallgattatniok, mit ő figyelve és nyugodtan hallá; csak egyszer vette észre, hogy egy gályára-

valót akarnak ellene tanunak venni, kit ő soha sem ismert. Két ügyésze egy szomszéd szobában várta: „Uraim“ mondá néhány udvarló tisztelkedés után „én egészen az urakra bízom magamat. Ugy hiszem, csak keves mondani valójok leend. Az én vádirományom igen jó lábón van, 's az uraknak, a' mennyire ítélhetem, kevés mondandójok lesz ellene. Perem már nem húzathatnak sokáig. Hetfőn törvény elébe állitnak, kedden elítélnek, szerdán pedig mindennek vége lehetend. Igen vágyok tudni, mint fognak az urak védelmezhetni. Kihallgatásaimat olvasták, azokban semmi változtatni valóm nincs. Mindent úgy mondtam, mint történt, 's teljes bizodalom van az urak' talentóiban, csak azt kérem, vétessék észre bíráimmal, hogy tettemnél semmi haszonleső rugóktól nem ösztönöztettem, hanem egyedül a' hazaszeretet, úgy érve mint én értem, hajtott ezen vétekre, mellyben lélekzem.“ — „Még van ideje,“ mondá Archambault ur, „vétkes társainak neveiket kiadni, az utolsó pillantat majd elkövetkezik, 's jusson eszébe, hogy nem sokára a' mindentudó bíró előtt álland, számot adni.“ Ne kérdezzenek az urak tovább, vannak e vétkes társaim; mert már igen is sokszor kellett ezen kérdésre felelnem. Ha én oly ember lettem volna, hogy pénzt elvegyek, vagy azokat eláruljam, kik szegődtek volna, soha sem fogott bátorságom lenni, oly tett' véghez vitelére, milyet véghez vittem. Annyira távol valék valakinek titkomat felfedezni, hogy még a' Bourbonok ellen kikelni sem engedtem meg magamnak soha. „De így még is csak meg fogja tettet bántani?“ vélte Bonnet ur. — „Nem, uram,“ viszonzá Louvel, „olgy kevésbé vagyon megbánásom mint vétkes társam. Én, mint tudják az urak, tettemet sokkal az előtt megfontoltam. Midőn a' pillantat eljött, mellyben végrehajtani el valék szánva, ezt a' könnyű felső kaputot vontam magamra, mellyben az urak látnak, 's hogy jobban szaladhassak, ezen finom cipőket, mellyeket még viselek. Egy kis liberiát is csináltattam magamnak, mint a' királyi eselédék viselnek, hogy annál akadályozatlanabbul közelíthessek a' királyi családhoz. Ha azon este, mellyen a' princezet megöltém, szerencsés lehetek elszaladhatni, haza tértem volna szokott lakásomra, lefeküdni. Bizonyosan senki sem sajdította volna azt, én

pedig folytattam volna szándékomat a' királyi ház' más tagja ellen. Az uralkodóval talán fel fogék hagyni; mert mi a' királyt illeti, azt hiszem, ő soha sem fogott fegyvert Franciaország ellen, pedig csak azoknak akartam veszedelmes lenni, kik ezen bünnel megfertéztették magokat. Az egyetlen egy, mitezen órában bánok, az, hogy igen hamar elfogattam. Egy nap a' Boulogne erdőségben tévedezvén, hol a' princezet vártam, forrt bennem a' düh, ha a' Bourbonok jutottak eszembe; de most más fordulatot vetek gondolataim, azt hittem, igazságtalan vagyok ellenök, és szemrehányásokat tettem magamnak szándékom miatt; de majd ujolag visszatért elébbi feneke désem. Tovább tétováztam egy óránal, 's még meg nem egyeztem énemmel, midőn a' herezeg elmené mellettem, 's így e' nap kiesett kezemből. Még februárius' 13-kán is határozatlan valék, ámbár két vagy három nappal az előtt, hogy magamat szándékomban megerősítsem, a' Pére Lachais temetőben *Lannes'*, *Massena'*, 's más generálok' sirjait meglátogattam. Nyolcz óraker az operaházba mentem, oly czállal, hogy a' princezet bemenetelekor megölöm, de bátorságom ezen pillantatban megtagadá magát. A' kocsit három negyedre tízenegy órára hallottam visszarendeltetni, azért haza mentem, erősen elhatározva, hogy lefekszem. A' Palais royalban erősebben ébredtek fel gondolatim mint valaha. Attól félttem, hogy a' hónap' végével Versaillesba kell visszatérnem, 's akkor szándékombnak kivitele hosszú időre elhalasztatnék. Tovább gondolkozván rajta, mondám magamban: Ha igazságom van, mért nincs bátram? Ha nincs igazságom, mért nem akarnak tőlem e' gondolatok távozni? Ekkor elhatározám magamat még ezen estve végrehajtani a' tettet. Tízenegy óraker az operaház előtt voltam; egy kocsi mellé állottam, melly a' herezegét követé, 's közel tartózkodván a' ló' fejéhez, inasnak tartathattam, midőn a' princez megjelent, újra minden bátorságomat vissza nyerém. Reá rohantam, egy gyilok kezemben lévén, másik készen azon esetre, ha első szurásom hibázni találna. Azon pillantatban, mellyben megsebesítém, elvesztém lélekjelenetemet; sebében hagyám a' gyilkot, de elébb lereszeltem volt nyelét, hogy meg ne ismertessék. Így, uraim, így tettem én fel szándékomat, és így vittem ki.

„Tudja, hogy a' Pairek el fogják itélni, nem kíván talán más bírakat?“ — „Nem, uraim, nekem mind egy a' bíró. Az én sorsom ki van húzva. Egyébiránt a' Pairek' neveit feljegyezve találtam vádirományaimban; 208-an vagynak, mindnyájukat elfogadom, 's kinyilatkoztatom, hogy ha a' Berry hercegtől kért kegyelmet nekem megadnák, nagyobb fájdalmat okozna mint maga a' halál.“

Louvel azon öltözetben jelent meg a' Pairkamarában, mellyben amaz estve a' Bourbon házan a' leghalásosabb sebet üté. Kék kaputja egészen fekete nyakraalójáig be vala gombolva; arca halavány és beesett a' hosszas fogság' következtésül; tartásában nyugalmat és tökéletes biztosságot mutata. Minden látszó megindulás nélkül lépett a' terembe, hol őt a' legfeszesebb ujság kíváncsiság várta. Mindenki elbámult méltóságán és tekintetén. A' kihallgatás nem sokáig tartott, 's ő minden hozzá tett kérdésre eszesen és bátran felelt. „Miért ölte meg a' Berry herceget?“ — „Azért, hogy egész nemzetségét kiirtsam.“ — „Vagyontalan mesterlegény léttére hogyan tehet oly nagy utakat? 's miért tartózkodott némelykor egy vagy másik helyen tovább?“ — „Azért tartózkodtam, hogy élelmemet keressem, ha pénzem elfogyott, 's mértékletes és takarékos élet mellett nem sokára ismét annyit zsugorgaték meg, hogy utazásomat tovább folytathattam.“ — „Nem illetődött meg, mikor halletta, hogy a' Berry herceg még halála előtt kegyelmet kért az urnak?“ — „Engedjék el nekem erre a' feleletet uraim.“ — „Mért nem hagyott fel szándékával, midőn több izben érzé, hogy bátorsága elhagyá?“ — „Nem hagyhattam fel.“ — „Mit értett az alatt, mikor mondá: terhes megbízás egy fejedelemnek megölése?“ — „Semmi más megbízást nem érték alatta, mint mellyet magam biztam belsőmben magamra.“ — De tudta, hogy halálos büntetésbe fog esni?“ — „Az nem jött a' mellett tekintetbe. Bennem csak egy jó francziát kell tekinteni, ki magát honjáért feláldozza. Ha sikerült volna, megmenekednem, az Angoulemei 's a' több hercegekkel fogtam folytatni, kik fegyvert fogának hazájok ellen és azt elárulák.“

Minekutána még néhány kérdés tétetet, mellyekben a' bevádolt csak azt ismételte, mit

előbbi kihallgatásaiban már mondott, más napra halasztatott, a' generalügyész' kihallgatása, azon ürügy alatt, hogy több Pairek igen el vagynak fáradva. „Egy nappal tovább, mindig nyert dolog“ ezt jegyzé meg Louvel' egyik örje. „Én pedig“ felelé elvesztett időnek tartom.“ Minekutána a' papi segédet, mellyet neki *Semonville* ur elfogadnia tanácsolt, elutasítá, azt kéré ki magának, egyetlen kedvezésül, hogy az utolsó éjszaka valamivel finomabb lepedő adassék alája.

Mielőtt védjei még megszólamlottak volna a' Pairkamara előtt, engedelmet kért Louvel egy kis beszéd' felolvasására, mellyet egészen maga irt: „Uraim!“ így hangzott az: ma egy vétek miatt kell pirulnom, mellyet egyedül magam cselekvém. De halálra menvén, az a' vigasztaló gondolatom marad, hogy sem a' nemzetet sem nemzetségemet meg nem beestelenítettem. Bennem csak egy francziát kell tekinteni, ki áldozatnak szentelte magát, meggyőződéséhez hiven, semmivé tenni néhány embert, kik hazája ellen fegyvert viseltek volt. Azzal vádoltatom, hogy egy fejedelemnek elragadám életét, bűnös vagyok; de azon emberek közt, kiknek kezekben a' kormány van, sokkal bűnösebbek vagynak nálamnál. . . . Azok, véleményem szerint a' vétket rénynek ismerék el.

Itt hangja észrevehetőleg gyengülni kezdett; beszédének némelly pontjain zavarodásba látszott jönni, mellyeket el akart hagyni, 's csak elejüket olvasta, a' nélkül, hogy elvégezte volna; azonban nem sokára ismét belelé magát, azután néhány közbeni szünettel folytatá:

„Az én belátásom szerint, mikor idegen seregek fenyegetnek . . . belől szünjenek meg a' felekezetek, 's egyesüljenek azok ellen, és közös ügyet vigyenek minden franczia' ellensége ellen. Az olyan francziák, kik e' ezélra nem egyesülnek, büntetésre méltók. A' franczia, ki a' kormány' igazságtalansága által kényszerítettik Francziaországot elhagyni, 's az idegen seregekkel fegyvert fog hazája ellen, büntetésre méltóva lesz 's miségében mint franczia polgár nem léphet be ismét. Az én véleményem szerint . . . nem hihetek egyebet, minthogy ha a' waterlooi ütközet oly káros leve Francziaországra nézve, oka a' volt, hogy Gentben és Brüsszelben olyan francziák voltak, kik seregeinkben áru-

Attila.

Sig. szigetek.

lást forraltak 's az idegeneknek segélyt nyújtottak XVI Lajos' halála szükséges vala, mivel az egész nemzet megegyezett benne. Ha egy maréknyi álnokoskodó a király' palotájába nyomult, 's azon pillanatban megfosztotta volna életétől igen, akkor hinném De minthogy XVI Lajos és családja sokáig tömlöczben vala, nem lehet megfogni, hogy az nem a' nemzet' akarata lett volna mert ha csak egyes emberek valának, nem foga elveszni. Az egész nemzet ellene szegezte volna magát Jelenleg azt állítják, ők urai a' nemzetnek, 's a' nemzet megfertéztetné magát, ha általok hagyná magát igazgattatni."

Beszédének ez utolsó részét oly halk hangaladá elő, hogy a' szavakat alig lehetett hallani, jóllehet mély esend uralkodott a' teremben. Louvel, midőn visszalépett, köszönté a' gyülekezetet, 's a' törvénytörő tanácskozása alatt visszaviteték a' conciergeriebe. Valami egy órával azután Cauchy ur, a' Pairkamara' titoknoka, oda mene, a' bevádoltnak halálos ítéletét elolvasni, mellyet Louvel ágyának lábánál ülve a' legkisebb megindulás' elárulása nélkül hallgatott meg. Az elvesztés másnap, nyolcz órára vala határozva. „Küldjek egy papot?“ kérdé Cauchy ur. — „Nem, uram, köszönöm. Mit használ az nekem? Paradicsomba juttathat az engem? Igaz ugyan, nagy kedvem volna oda jutni, mint hogy Condé princzet ott találni reményem, ki hasonlólul fegyvert öltött Franciaország ellen!“ — De mivel Cauchy ur még is unszolta az elíteltet egy pap' elfogadására, mondá végre Louvel: „No legyen hát!“ Az éjnek egy részét nemzetségéhez szóló levelek' írásával tölté azután Louvel. Montes abbás egész éjszaka nála maradt, megbánásra intvén 's az Isten' határtalan könyörületességére utasítván. „Az ur nekem,“ mondá Louvel más nap reggel Cauchy urhoz, ki jelenté, hogy az elvesztés délutáni négy órára halasztatott, „derék embert küldé; csak attól félek, hogy átalkodotságom igen fájhatott neki, 's jósága oly igen megilletett, hogy térdre estem előtte, 's némelly apró vétkeimet meggyóntam.“

Reggeli hét órákor, elhagyá a' tiszteletes abbás 's Louvel felöltözvén egy fíndza huslevest és egy keves bort kívánt, hogy felüljön. Egyébiránt egy kis békételességet mutatott a' kel-

letlen elhalasztáson, melly az ő elvesztését fél nappal hátráltatá. Nehány órát aludt, még néhány levelet irt, 's egy újlagi elhalasztás után négytől hat órára, végre a' szekerre hága a' rendőrök' és gárdavasasok' fedezete alatt. Montes abbás mellette vala, de Louvel nem hallgatott rá. Az elíteltnek maga tartása olyan vala mint máskor, nyugodt, hideg és e' napon egy kissé gúnyoló is. Megengedettet neki kalapját fenntartani, mellyel kopasz előfejét fedezé. Szemei nyugodtan tévedeztek a' szám nélküli sokaságon, melly előtódult látására. Ábrázolja egész uton semmi változást nem vétetett észre; egyébiránt színe már régóta halavány volt. A' vesztőhelynél mondá neki az abbás: „fijam még van idő az urat őszinte megbánással megengesztelned.“ Siessünk viszonzá Louvel, már meguntam, várnak oda fel. Erős léptekkel igyekezett felmenni a' lépcsőkön, de a' hosszas fogság ugy elerőtleníté, hogy a' hóhéroknek segítniök kellett rajta. Az alatt hogy a' vésszes deszkához kötözék, mindenfelé merően tekintett a' népre. Hat órákor leesett feje, 's mint előre kiszámítá, szerdán mindennek vége lett.

H a n g.

A' hang sem egyéb ugyan a' levegő' mozgásánál, csak hogy nem egyhuzamos és nem egy oldalra ható, mint a' szél' mozgása, hanem minden oldalra hullámló, épen mint a' víz' mozgása ha kő vettetik belé. A' hang tehát hasonlithatatlanul sebesebben megy a' szélnél, mert *Molls'* legújabb meghatározása szerint 1047 párisi lábnyira halad egy másodperc vagy egy mértföldnyire 22 másodperc alatt. Megjegyzésre méltó, hogy a' gyenge hang épen oly gyorsan halad (noha nem annyira) mint az erős, 's ezen mozgás' egész tartóssága ideje alatt minden oldalra egyenlő gyorsasággal történik; ugy hogy például, a' tájéknak az elsütött álgyu előtt, erre semmi befolyása nincs, mint a' nappalnak, éjszakának, melegnek, hidegnek; csak a' szél lankasztja vagy hátráltatja egy kissé gyorsaságát. Egyébiránt igen nehéz meghatározni a' határokat, mellyekig a' hang elhat. Van reá példa, hogy kivált vizen 24 mértföldnyire is meghallatott az álgyu' dörgése.

A' hang' gyorsaságának ismerete elősegít oly távolságnak, melyet pillantat alatt meg kell határozni, egy álgyu' tüze és csattanása általi megmérésében. Számvetéssel is próbáltatott a' hang' sebességének meghatározása, de az olyaténképen nyert következmények nem egyeznek meg a' tapasztalással. Hogy a' víz is elősegéli némiképp a' hang' terjedését, abból tetszik ki, mivel az annak alatta megütött harang felhallatszik, ugy szinte abból is, hogy egy buvár a' víz alatt két lábnyi mélységben társainak kiáltását meghallja, a' puska lövést pedig 12 lábnyi mélységben is. —

A z é j s z a k i g ö n c z ö l.

Ross kapitány az újabb időben nevezetes felfedezéseket tett az éjszaki gönczölnél, melyek főképen Éjszakamerika' geographiai ismeretére sokat használnak. A' XVI-dik század elején kezdett utazásoknak a' gönczöli tengereken az vala czéljok, hogy éjszak felől valami ut találtassék Chinába. De lehet e ottan ut? és ha van, alkalmas e arra, hogy az ipar használatba vegye? Ez vala a' két kérdés, mellynek megfejtése csak hamar reménylített, de mind eddig semmi bizonyost nem lehet mondani, sem tagadólag sem állítólag. Azonban felvévén azoknak számát, kik ezen pályát megnyitni próbálták, 's megfontolván merészségöket, állhatatosságukat és a' halálig feláldozásukat; megvizsgálván minden európai nemzetek' évkönyveit, kik rendre próbálák ezen czél' kivitelét, nem hihetni, hogy annyi fáradság és költség minden következmény nélkül maradjon. Nem volt e már példa reá, hogy a' látszólag leg-
hiubb és szemléldöbb emberi munkák egyszerre valósultanak, egy nem reménylített felfedezés által! Ilyen volt például a' hajdani geometráknak hosszas és sikertelen kutatások a' kupmetzés miatt, midőn Kepler megmutatá, hogy a' planéták ellipsist szenvednek a' nap körül futásukban. E' szerint feltévé, hogy egy francia, angol, vagy hollandus hajó, sem a' gönczöl alatt, sem a' Baffin és Hudson öblön soha sem jutand Behring' tengerszorosába; feltévé, hogy soha hajó nem hathat által a' jég-síkon, és hogy Panama' isthmusa az éjszaki

utnak minden keresését semmivé teszi, nem lehet e azért reményleni, hogy az ipar sok ismeretekkel gazdagodik ezen járatlan tartományokban, 's a' tudomány a' természetnek némelly törvényeivel jön ismeretségbe, mellyeket addig hiában keresett. Már eddig is volt alkalmunk ottan csudálni a' Wood vize' felséges zuhatagát; az eskimók nyargalóczait és kutyáit, 's ki tudja, mily felfedezéseket nyerend még a' természet-tudomány ezen szüz természetben. Sok kedves de fel nem fejthető kérdésekre a' gönczölnél kell feleletet keresni, mint például a' magnestó megfejtésére, mert valamint a' tropikusai tartományokban több törvényei a' természetnek eleve-
nebben nyilvánosulnak, fel nem ébresztvén figyelmünket a' mérséklett éghajlat alatt, hol okozatjaik több zavaros körülményekkel egyvel-gesek: szinte ugy lehető, hogy az éjszaki tartományokban oly hatalomnak közép pontja van, melly nálunk a' sok apró helybeliségek miatt el-vész a' szem elől.

Baffin 1615. már megismerte a' nevét viselő tengeröblöt; 1818. első utazásában addig mene Ross, de jéggel zárva találta, 's ugy tekinté, mint járhatatlan utat. Parry, az ő társa más vélekedésen lévén, magánosan oda visszatért, és bement, meglelé bejárását a' Prince-Regent inlet csatornának, felfedezé Barrow' tengerszorosát, melly a' lancasteri után következik. Ezen expeditiójában fellelé az éjszaki Georgiát, 's Melville szigetig nyomult, hol a' telet tölté, és honnan azután az általa ugy nevezett, Terre de Bank-ot fedezé fel. Ezen utazás' következésében azt vélte Parry, hogy a' Prince-Regent inlet összefügg a' Hudson tengerrel, és kétség kívül oda lehet jutni a' hudsoni tengerszoroson, a' nélkül, hogy a' Davi szoros, Baffin torkulat és a' lancasteri öböl felé kellene menni. Meg is próbálá ezt egy harmadik expeditióban 1821. 1822. Elérvén a' Fox szoros csatornát, kénytelen volt a' telet ottan tölteni, hiában keresvén utat ezen belső tengerek' keleti részébe. A' következett julius' közepén elére ezen csatorna' éjszaki részét, és the Fury and Hecla nevü szoros csatornában telet, melly Prince-régent inlet öszveköti a' Fox csatornával. Melville félsziget' éjszaki részén felmene, 's azt hívé, hogy az éjszaki tengerbe juta; de két esztendőt töltvén itt, nem

mulathatott tovább vélekedésének bebizonyítására.

Negyedik utazásában azt tevő fel Parry, hogy ujlag a' lancasteri öblön megy be, és azután dél felé *Prince-Regent inlet*en keresztül szálland le, mellynek éjszaki torkulatját fellelé második utazásában, harmadikban pedig déli bejáratját. Ő akkor nem tudta, mivel csak Ross kapitány' visszatérte óta tudatik, hogy *North Sommerset* félsziget elvágja *Prince-Regent inlet*' közösülését Éjszakamerika' gönczöli tengerevel. Parry tehát ez izben szerencsétlen vala, egyik hajója annyira megrongáltatott ez utazás' kezdetén, hogy azt el kellett hagynia 's máskön tért vissza Angliába.

Az annyira óhajtott ut' felkeresésére egy ötödik utazástól sem rémült el a' merész Parry kapitány; de most már nem Amerika' éjszaka felé akart menni, hanem Grönland' éjszaka felé; magán a' gönczölön akart keresztül menni, jobbra irányozván Behring' szorososa felé. Ez jegen és vizen utazás volt; 's mivel a' jég nem képez folytonos sikságot, hanem néhol higságok szakatják meg, igen könnyű hajó kellett hogy a' jegen húzathassék, de egyszer'smind elég nagy és erős az utazók' befogadására, mikor csatornán kellett evezni. Ezen feltételekről gondoskodva 1827. elindult Parry, de nem juthatott a' 82° 45 szélesség alá.

1829. Ross kapitány indult el a' *Victoire* gőzhajón, és 1833. octoberben ért vissza. Négy telet huza ki egymás után a' jegek közt; kevésel visszakerülte előtt *Back György* küldetett keresésére, ki mai napig sem jött vissza. Ezen utazásnak geographiai következménye az a' bizonyosság lön, hogy *Prince-Regent inlet* be van zárva, és Amerikának éjszaki-nyugoti pontja félszigetben végződik, melly *Boethia* isthmus által függ a' szárazhoz, a' 70. szélesség alatt. Ide Ross kapitány egy angol mulatóházat épített, *György király'* nevét irván rá.

Amerikának éjszaki oldala Behring öböl-től *Turnagain* fokig egészen megismertetett ezen utazások által, 's nem maradt egyéb meghatározni való, csak azon kis hézag, melly egy részöl Barrow és Beechey pont, más részöl *Turnagain* és *Boothia* isthmus' közt foglalkozik.

Az ide mellékelt képünk képzeletet ad arról, milyen lehet a' jég közt hajózás! ezt látván, elképzelheti az olvasó a' vad helyek' viszontagságait. A' jégtömeg alsó része keskeny és lassanként szélesedik, úgy hogy teteje végre sokkal terjedtebb mint alja; így az egyensúly ingatag 's a' tömeg csak hamar leömlik, és a' torlat elenyészik egy pillantat alatt, hogy más helyen emelkedjék fel mint a' hab. Jaj a' hajónak, ha épen oly helyen van, hol a' jégtorlat felemelkedik; mert ha vasból lenne is, darabokra szakad. Nehány esztendővel ez előtt értesítettek az ujságok ily szerencsétlenségről, melly egy francia halászhajót ért.

Angolország' kereskedése.

1590. Londonnak négy leggazdagabb kereskedői csak 400 font sterlinget érő vagyont birtak. Most 4100 mindennemű kereskedő és hajótulajdonos, 450 faktor, 570 alkudozó, 560 nagykereskedő, 74 banquier közt oszlik meg a' kereskedés. A' Themsén kereskedés 121,285 embert foglalatokodtat, 's a' britt kereskedés 3/5 ezeknek kezében vagyon, 's csak ingó tulajdona a' városnak 225 millio font sterlinget ér. A' világ' legnagyobb váltókereskedését London folytatja, 's jó esztendőben 31 millió fontra megy a' bevétel, a' gyarmati és idegen kereskedés 23 millót tévén ezen summából; a' kivitel csaknem ugyan annyi 's az idegen kereskedésnek 26 millió fontig van benne része.

Különféle köszén.

Köszénnek nevezetik azon éghető ásvány, melly a' föld alatt rétegekben vagy fészkekben találtatik. Ezen égőszer, melly az iparra nézve naponként fontosabbá kezd lenni, sokféle idegen állományal van egyesülve, ugymint vízzel, olajjal, kátránnal, lebkény lugsóval, földel 's a' t. 's onnan van, hogy a' köszén annyira különbözik tulajdonságában. Főképen három nemei különböztetnek meg, t. i. a' kemény, száraz és kövér.

Kemény köszénnek az nevezetik, mellyből destillatio által semmi sem kerül. Ez a' nem igen nehezen ég; sőt némelyek éghetetlennek tartották, mi azonban nem igaz. Rendesen ős

hegyekben találhatik 's nehéz éghetése mellett is használhatik a' kovácsmühelyekben és mészégetéseknél.

A' száraz kőszén nyugodtan ég a' tűzben; bőven találhatik meszes hegyekben, de kevés hecsben tartatik jó égése mellett is. Destillationban földi szurkot ereszt és légszesznemű anyagot a' nélkül, hogy eredeti alakját megváltoztatná.

Kövére kőszén alatt az értetik, melly a' tűzben felpuffad és dagad, szétoszlik és újlag összesül. Rendszeren fővénykő-rétegek alatt találhatik. Ez a' legtöbbször hecsült faj, 's részént nyersen, részént szénné változtatva használhatik. —

N a p l ó.

Januárius' 31-kén 1798. *Luzern* kanton' szabadság és egyenlőségi oklevele (magna charta) kiadatik. — 1808. Franciaország és Persia közt kereskedési egyezés történik, *Karek* sziget a' francziáknak engedtetvén. — 1686. Születik *Egede János* a' grönlandiaknak első térítőjök a' kereszténységre.

Februárius' 1-jén 1808. A' pápa ünnepélyesen ellentmond maga 's utói' nevében birtokainak a' francziák által történt elfoglalása 's jusainak megsértése miatt. — 1758. Születik *Kosegarten* theologus és költő.

— 2-kán 1537. *Luther* felteszi *Schmalkádiában* az ismeretes czikkelyeket, aláírván a' jelen volt theologusokkal. — 1801. III *György* nagybritanniai király megnyitja első gyülekezetét az egyesült britt és irlandi parlamentnek. — 1814. A' Cortes elhatározza *Mádridban*, hogy VII *Ferdinánd* csak akkor ismertessék szabadnak és uralkodónak, mikor az alkotványhoz képest, az összegyűlt nemzeti képviselők előtt az esküt leteszi. — 1820. *Lord Cochrane* elfoglalja a' spanyolok által keményen

megerősített várost *Valdiviát* 's nem sokára azután *San Carlost* is, elszakmányolván 70 álgut és *Dolores* hadihajót.

Február' 3-kán 1508. *Maximilián* felveszi a' választott római császár czímet. — 1795. *Haagában* kihirdetnek a' *Paulus Péter* által aláírt statuselvek, 's az örökösödési helytartóság eltöröltettnek nyilatkoztatik. — 1822. *Athen* várát beveszik a' görögök, 's *Korinthusban* megnyitvatnak a' görög nemzeti gyülekezetnek ülésai. — 1114. Meghal *Kálmán* királyunk, ki felvilágosodással megelőzte volt századát.

— 4-kén 1790. XVI *Lajos* kinyilatkoztatja a' nemzeti gyülekezetben komoly akaratját mindenki' meggyőzésére, hogy a' nép' képviselőivel egyenlőn kívánja az alkotmányos szabadságot védeni. — 1797. Nagy földingás a' spanyol *Éjszakamerikában*, melly miatt 40,000 ember veszti életét. — 1818. A' svéd trónról leszállított király *Bázelben* polgárrá választatja magát.

— 5-kén 1813. *Muszkaországban* ujdonnaan létegettetik a' nevelés az oskolák és egyetemekre nézve. — 1818. A' pontecorvoi princz, *Bernadotte*, XIV *Károly* név alatt fellép a' svéd trónusra. — 1766. Meghal gróf *Dau* ausztriai tábornok, ki a' hét esztendőös burkus háboruban hervadhatatlan koszorut szerze magának.

— 6-kán 1568. Nyolcz svéd generális megadja magát a' dánoknak *Flieshutnál*. — 1688. A' császári generális *Haiszler* győzedelmeskedik gróf *Tököly Imrén* a' *Körösnél*. — 1778. Franciaország és *Éjszakamerika* közt szövetségi 's kereskedési egyezés kötöttetik, melly miatt Franciaország 's *Anglia* közt háboru támad, 's ennek következésében az elsőbbi ország' fincazzállapotja megromgáltaván, revolutio üti ki magát. — 1807. A' rabszolga kereskedés az angol parlamentnek egy végezése által eltöröltetik, 's ezen végzet 1808 január. 1. életbe hozatik az emberiséghez illőleg. — 356. K. e. Születik *Nagy Sándor* macedoniai király 's világhódoltató. — 1756 pedig *Lafontaine* *Agoston* román és meseíró.

P O Z S O N Y B A N,

ifj. Schmid Antal' betűjével és költségén.